

9

Maritiem en kustgebonden erfgoed

Auteurs Marnix Pieters¹, Maarten Van Dijck¹, Tine Missiaen², Sven Van Haelst², Hans Pirlet², Lisa Devriese²

Lectoren Ruth Pirlet³, Pieterneel Verbeke⁴, Liesbeth Van den Bussche⁵, Herlinde Vanhoutte⁶, Triene Vandenbussche⁴

¹ Agentschap Onroerend Erfgoed

² Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ)

³ NAVIGO - Nationaal Visserijmuseum Oostduinkerke

⁴ Kusterfgoed

⁵ Provincie West-Vlaanderen, Dienst erfgoed

⁶ Federale Overheidsdienst Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, Dienst Marien Milieu

Pieters, M., Van Dijck, M., Missiaen, T., Van Haelst, S., Pirlet, H., Devriese, L. (2022). Maritiem en kustgebonden erfgoed. In: Dauwe, S. et al. (Eds). Kennisgids Gebruik Kust en Zee 2022 - Compendium voor Kust en Zee. p. 155-170.

© foto: Sven Van Haelst

Maritiem en kustgebonden erfgoed dekt als omschrijving een zeer grote lading. Overzichtswerken die de maritieme erfgoedthema's voor het Belgisch deel van de Noordzee (BNZ) en het aangrenzende kustgebied integrerend en overkoepelend behandelen, zijn er niet. Het maritiem en kustgebonden erfgoed op een geïntegreerde manier aanpakken, biedt nochtans voordelen bij het doorgronden van de onderlinge verbanden en de ruimere samenhang. Bovendien is de grens tussen wat als maritiem en wat als kustgebonden erfgoed kan beschouwd worden in de loop der tijd ook sterk gewijzigd. Zo lag de kustlijn in de Romeinse periode bijvoorbeeld een heel stuk verder zeewaarts dan de huidige kustlijn, al waren er verschillende getijdengeulen die het binnenland binnendrongen (evolutie kustlijn vanaf 16de eeuw zie [HisGISKust](#)). Hierdoor is archeologisch erfgoed dat in het toenmalige kustgebied aan land gevormd is, zich na verloop van tijd onder water gaan bevinden.

Het maritiem en kustgebonden erfgoed omvat volgende deelaspecten:

- Onroerend erfgoed (onverplaatsbare elementen, zoals monumenten, landschappen en archeologische sites)
 - > Maritiem archeologisch erfgoed aan land;
 - > Cultureel erfgoed onder water;
 - > Bouwkundig erfgoed typerend voor het kustgebied;
 - > Kustlandschappen met erfgoedwaarde;
- Roerend erfgoed (makkelijk te verplaatsen voorwerpen, zoals schilderijen, wandtapijten, archiefstukken, foto's)
 - > Roerend maritiem en kustgebonden erfgoed;
- Varend erfgoed
 - > Onroerend erfgoed: nautisch erfgoed dat kon varen of drijven of dat in de vaart kon worden gebracht of drijvend kon worden gemaakt maar dat nu verbonden is met de wal zoals de Amandine in Oostende;
 - > Roerend erfgoed: nautisch erfgoed dat kan varen of drijven of dat in de vaart kan worden gebracht of drijvend kan worden gemaakt en dat met andere woorden niet is vastgemaakt aan de wal;
- Immaterieel erfgoed (niet tastbaar erfgoed zoals gewoontes, gebruiken, verhalen, liederen, tradities, optochten, dialecten, etc.)
 - > Immaterieel maritiem of kustgebonden erfgoed.

9.1 Huidige toestand

9.1.1 Maritiem archeologisch erfgoed

'Maritieme archeologie'¹ omvat onderstaande elementen:

- Scheepswrakken en andere wrakken (o.a. vliegtuigen) en onderdelen ervan, ongeacht waar ze aangetroffen worden (in zee, op het strand, in rivieren of voormalige rivieren of als hergebruik om het even waar aan land). De uitbreiding naar vindplaatsen aan land geldt enkel voor scheepswrakken en onderdelen ervan (zie bv. [Pieters et al. 2015](#));
- In zee, rivieren of andere waterpartijen verdrinken nederzettingen, sporen of resten van menselijke activiteiten onder water en hun paleo-landschappelijke context (zie bv. [Missiaen 2012](#), [Missiaen et al. 2017](#), [Missiaen et al. 2018](#)). Een belangrijk onderdeel hiervan kan geplaatst worden in de context van zeespiegelstijging na de koude fasen van de ijstijden;
- Aan land gesitueerde archeologische sporen en sites en hun paleo-landschappelijke context die, wat hun voormalige werking betreft, volledig op zee of op het water gericht waren. Voorbeelden omvatten: vuurtorens, vissersdorpen, scheepswerven, dijken, veenwinningen, zoutziederijen, kades, ontwateringsgrachten, etc. ([Thoen 1978](#), [Tys 2013](#), [Tys 2017](#));
- Archeologische resten van zeevis die ook tot ver in het binnenland bij archeologisch onderzoek worden aangetroffen (zie bv. [Van Neer en Ervynck 2006](#), [Van Neer en Ervynck 2016](#));
- Paleontologische resten van terrestrische fauna aangetroffen in zee (zie voor het BNZ en de aanpalende stranden [Vermeersch et al. 2015](#), [Pieters et al. 2020](#)).

¹ Maritieme archeologie – Nautische archeologie – Mariene archeologie – Onderwaterarcheologie: zijn allemaal verwante begrippen. In de erfgoedsector wordt meer en meer de term 'maritieme archeologie' gebruikt als overkoepelende term.

Op het onderzochte archeologische erfgoed staat geen enkele beperking ten aanzien van de ouderdom. Zo zal een scheepswrak uit WOII een andere archeologische behandeling krijgen dan een scheepswrak uit de bronstijd (Moies 2020).

Sinds 2003 wordt er door het [Agentschap Onroerend Erfgoed](#) en zijn voorgangers (Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP), Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE)) gestructureerd aandacht besteed aan maritiem archeologisch erfgoed. Vanaf 2017 ligt de nadruk echter vooral op de binnenwateren (rivieren, havens, het Zwin, etc.) en op het intergetijdengebied grenzend aan de territoriale zee. De [Agentschap Onroerend Erfgoed inventaris](#) geeft een overzicht weer van het waardevolle archeologisch, bouwkundig, landschappelijk en varend erfgoed in Vlaanderen. In 2020 werd de voormalige Centrale Archeologische Inventaris (CAI) volledig geïntegreerd in de hierboven vermelde Agentschap Onroerend Erfgoed Inventaris via de modules [waarnemingen](#) en [gebeurtenissen](#).

9.1.1.1 Databanken

Voor het volledige spectrum aan maritiem archeologisch erfgoed, zoals hierboven geschetst, zijn wat Vlaanderen en het BNZ betreft, een aantal centrale databanken beschikbaar:

- De [databank](#) van het Agentschap Onroerend Erfgoed beoogt de relevante informatie omtrent maritiem archeologisch erfgoed in Vlaanderen en in het BNZ gestructureerd te documenteren en te ontsluiten. Hierin vindt men ondermeer informatie over de scheepswrakken (en hun inhoud) die aanwezig zijn in de Noordzee en in Vlaanderen, losse voorwerpen uit zee en over maritieme sites aan land zoals vissersdorpen en vuurtorens.

Verder zijn er nog twee databanken die gestructureerd waardevolle informatie aanbieden over een deel van het hier behandelde maritieme archeologisch erfgoed, nl. scheepswrakken, zonder evenwel archeologisch van opzet te zijn:

- De [wrakkendatabank](#) van de Vlaamse Hydrografie is ontwikkeld vanuit het oogpunt van een veilige scheepvaart. De informatie uit deze databank vormde ook de basis voor een boek over wrakken in de Noordzee dat in inventarisvorm 277 verschillende wraksites bespreekt ([Termote en Termote 2009](#));
- De online raadpleegbare databank [Wreck Site](#); een privé-initiatief die ondertussen is uitgegroeid tot een wereldwijd gewaardeerde en geconsulteerde databank over scheepswrakken en hun posities (zie ook het [Kustportaal](#)).

9.1.1.2 Kernpublicaties

Naast de drie bovenvermelde databanken, zijn er ook een aantal overzichtspublicaties beschikbaar die een deel van het maritiem archeologische spectrum bestrijken.

De pagina [Onderzoeksbalans archeologie](#) vervangt sinds 2021 de website van de onderzoeksbalans van het Agentschap Onroerend Erfgoed en ontsluit een reeks onderzoeksrapporten die in chronologische en thematische hoofdstukken beschikbaar gesteld worden. Voor maritieme archeologie wordt verwezen naar [Lentacker en Pieters \(2021\)](#), waarin twee synthesesdocumenten opgenomen zijn:

- Een overzicht van het archeologisch onderzoek in het BNZ beneden de hoogwaterlijn (inclusief het strand) (in aangepaste vorm gepubliceerd in [Pieters et al. 2010](#));
- Een overzicht van scheepswrakken en onderdelen ervan, gevonden in rivieren en aan land in Vlaanderen. De middeleeuwse scheepswrakken uit Vlaanderen werden ook opgenomen in een syntheseartikel over middeleeuwse schepen ([Van de Moortel 2011](#)).

In functie van het onderzoek naar het maritiem archeologisch erfgoed van WOI bestaat een overzichtswerk over de Oorlog Onder Water ([Termote 2014](#)) dat een gestructureerd inzicht biedt in de activiteiten van de *Unterseeboot Flottille Flandern* in de periode 1915-1918. In 2018 vond de tentoonstelling '1914-'18: De Slag om de Noordzee' plaats in het Provinciaal Hof in Brugge, over het onderbelichte verhaal van de oorlog op zee ([Termote 2018](#)). Recent werd de inventaris 100-jarige scheepswrakken opgesteld door het Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ) in opdracht van FOD Mobiliteit ([Demerre et al. 2020](#)). De onderzoeksrapporten per wrak kunnen worden geraadpleegd via de website van [FOD Volksgezondheid](#).

Voor de studie van aan land gevonden scheepswrakken is vanuit internationaal oogpunt het onderzoek naar de middeleeuwse scheepswrakken in het dorp Doel van belang (zie bv. [logboek onroerend erfgoed](#), [Haneca en Daly 2014](#), [Vermeersch en Haneca 2015](#), [Vermeersch et al. 2015](#)). Rond het archeologisch erfgoed van laatmiddeleeuwse en vroegmoderne vissers werd de laatste decennia in Vlaanderen uitgebreid onderzoek verricht op de middeleeuwse vissersgemeenschap van Walraversijde. Een eerste omvangrijk deel van de onderzoeksgegevens van het archeologisch onderzoek te Raversijde werd gepubliceerd in [Pieters et al. \(2013\)](#). Voor wat betreft maritieme landschappen in de Belgische kustvlakte, zijn er een aantal studies uitgevoerd door de Vrije Universiteit Brussel (bv. [Tys 2004](#), [Tys 2013](#), [Tys 2017](#)). Recent werden door de Universiteit Gent (UGent), in nauwe samenwerking met het VLIZ, de eerste stappen gezet in gestructureerd onderzoek naar verdrinken (pre)historische landschappen voor de Belgische kust ([Missiaen et al. 2017b](#), [De Clercq 2018](#), [Pieters et al. 2020](#)). Gestaaft groeien de beschikbare gegevens als bewijs voor deze verdrinken prehistorische landschappen. Onderzoek in vaargeul het 'Scheur' toonde een gebied met uitzonderlijk veel botvondsten uit het laat-pleistoceen en paleogeen ([Pieters et al. 2020](#)).

9.1.1.3 Archeologische evaluatie en reconstructie

- Binnen het IWT-project *Archeologisch onderzoek in de Noordzee: ontwikkeling van een efficiënte evaluatiemethodologie en voorstellen tot een duurzaam beheer in België* ([SeArch](#)) (2013-2016) werden methodologieën aangereikt en een groeiend bewustzijn gecreëerd voor de kennishiaten die bestaan omtrent begraven scheepswrakken en prehistorische relictten in de Noordzee ([Van Haelst et al. 2016a](#), [2016b](#), [2016c](#), [Missiaen et al. 2016](#)). Daarnaast werden richtlijnen voorzien voor de gebruikers van de Noordzee, inclusief de wettelijke omkadering met betrekking tot het maritiem archeologisch erfgoed. Het wettelijke kader richt zich op een goed beheer van waardevol erfgoed, maar mag niet in de weg staan van aangewezen economische exploitatie van de Noordzee ([Missiaen et al. 2016](#), [Missiaen et al. 2017](#));
- Bij het systematisch ontdoen van de Belgische stranden van onontplofte springtuigen komen regelmatig ook archeologisch relevante gegevens aan het licht, zoals de vondst van een gietijzeren kanon op het strand van Wenduine ([Van Haelst et al. 2020](#));
- Het project [Verdwenen Zwinhavens](#) onderzoekt de rol van Brugge als laatmiddeleeuwse haven en het maritiem-culturele landschap dat zich uitstreckte langsheen de Zwingetijdengeul. De verhalen over de verdwenen zwinhavens werden virtueel voorgesteld als tijdreis in de exporuimte van het Zwin Natuur Park (2021);
- In opdracht van het Departement Mobiliteit en Openbare Werken (MOW - afdeling Maritieme Toegang), werd in de periode 2016-2020 een paleolandschap-reconstructie van het kustgebied ter hoogte van Zeebrugge uitgevoerd. Dit betrof een unieke geologische, paleo-landschappelijke en archeologische studie van de regio Zeebrugge (*offshore*). Deze studie kaderde binnen het [project Kustvisie](#) (voorheen project Vlaamse Baaien of Complex project Kustvisie).

De andere categorieën van maritiem archeologisch erfgoed aan land, zoals dijken, havenstructuren, vuurtorens, schelpenbrandierijen, zoutziederijen, etc., blijven tot op heden in grote mate onderbelicht in het archeologisch onderzoek in Vlaanderen. [Watererfgoed Vlaanderen](#) is de Vlaamse koepelvereniging voor nat en droog watererfgoed met als doel nieuwe toeristische initiatieven en activiteiten te stimuleren (bv. [Schoeters 2017](#)). Tot het droog watererfgoed aan de kust behoren onder andere het NAVIGO-museum in Oostduinkerke en de vuurtorens van Oostende en Nieuwpoort. Het zeilschip de Mercator en het museumschip de Amandine te Oostende ([Van Dijck 2012](#)) en de Kogge van Doel behoren dan weer tot het nat watererfgoed.

9.1.2 Varend erfgoed

Het varend erfgoedbeleid is relatief recent tot stand gekomen door twee parallelle ontwikkelingen. Ten eerste ontstond er vanaf de jaren '80 aandacht voor de types vaartuigen die dreigden te verdwijnen of reeds verdwenen waren. Dit leidde tot pogingen om schepen te bewaren, te restaureren of replica's te bouwen van reeds verdwenen schepen. De organisatie van [Oostende voor Anker](#) kan binnen deze maatschappelijke ontwikkeling worden gekaderd. Ten tweede groeide vanaf het begin van de jaren '90 de aandacht voor het varend erfgoed vanuit de cel Industrieel Erfgoed binnen de voormalige afdeling Monumenten en Landschappen (het huidige Agenschap Onroerend Erfgoed). De link tussen het varend en het industrieel erfgoed is voor de hand liggend, aangezien de schepen werden gebouwd met materialen die ook in andere economische sectoren werden gebruikt. De inventaris van het varend erfgoed wordt door het Agenschap Onroerend Erfgoed bijgehouden en werd inmiddels geïntegreerd in de al hoger vermelde [inventaris](#) van het onroerend erfgoed. Deze werd op 16 juni 2017 vastgesteld, wat wil zeggen dat de overheden of andere partijen zoals havens bepaalde rechtsgevolgen en voordelen aan de inventaris van het varend erfgoed kunnen verbinden. Het Agenschap Onroerend Erfgoed publiceerde een

uitgebreide brochure met informatie over de inventaris, de vaststelling en de bescherming van het varend erfgoed (zie ook [Brochure Onroerend Erfgoed – Varend Erfgoed 2016](#)). Onroerend Erfgoed geeft voorts een overzicht van de literatuur via de website van de [Onderzoeksbalans - Bouwkundig Erfgoed](#). Het Vlaams-Nederlands tijdschrift *Erfgoed van Industrie en Techniek* publiceerde in 2016-2017 een themanummer over het varend erfgoed.

Specifiek voor de kust zijn twee scheepstypes van groot belang: de vissersschepen en de zeiljachten. Een overzicht van de vissersvaartuigen vanaf 1929 wordt weergegeven in de [databank van de Belgische vissersvloot](#) van het VLIZ (zie ook thema **Visserij**). Het project Panesi ging dieper in op de bouw van vissersschepen aan de kust aan de hand van de archieven en plannen van de scheepswerf Panesi die door het NAVIGO-museum worden bewaard ([Van Dijck en Daems 2015](#)). Het onderzoek schetst het wedervaren van de scheepsbouw aan de kust en beschrijft de ontwikkeling van de gebouwde vissersvaartuigen tussen circa 1870 en 1970.

Het zeilschip de Mercator is een geval buiten categorie. Het schip werd in 1996 als monument beschermd en in 2017 vastgesteld als varend erfgoed. De barkentijn van 78 meter lang werd in 1932 gebouwd in staal volgens plannen van Adrien de Gerlache (zie ook [VLIZ Wetenschappen 2012 – Adrien de Gerlache, VLIZ Wetenschappen 2015a](#)). De Mercator werd gebruikt om toekomstige koopvaardijofficieren op te leiden. Sinds 1961 is het schip als museum te bezoeken ([Vanden Bosch 2001](#)). In laatste instantie moet gewezen worden op de West-Hinderlichtschepen (1950, Béliard werf, Oostende; [Janssens 1997, De Graaf 2012, VLIZ Wetenschappen 2015b](#)). Deze drijvende vuurtorens waarschuwden schepen voor de kust voor zandbanken en deden er wetenschappelijke observaties. Ze werden in 1993 door onbemande lichtplatformen vervangen.

9.1.3 Bouwkundig erfgoed aan de kust

De belangstelling voor het vrijwaren van bouwkundig erfgoed gaat in België terug tot de 19^e eeuw. Het bouwkundige erfgoed aan de kust omvat heel wat componenten die maritiem van aard zijn: hotels en andere residentiële accommodatie, toeristisch-recreatieve accommodatie en infrastructuur (zie ook thema **Toerisme en recreatie**), kustverdediging (zowel civiel als militair) (zie ook thema's **Veiligheid tegen overstromingen** en **Militair gebruik**), vuurtorens, afwateringssluizen, allerhande maritieme bedrijfsinfrastructuur, etc. De eerste twee vermelde groepen bouwkundig erfgoed aan de kust zijn nauw gekoppeld aan de opkomst van het toerisme in Vlaanderen tijdens de laatste 200 jaar. Vooral vanaf het laatste kwart van de 19^e eeuw sloeg dit kusttoerisme echt aan ([Constand 1986](#)). Het *Belle Epoque Centrum* in Blankenberge toont bouwkundige realisaties die ontstaan zijn aan de kust tussen 1870 en 1914.

Het Agentschap Onroerend Erfgoed inventariseerde het bouwkundige erfgoed in Vlaanderen gemeente per gemeente van de jaren '70 tot 2012 ([Bouwen door de eeuwen heen; geografische inventarisatie](#)). De resultaten van de inventarisatie zijn voor iedereen [online](#) raadpleegbaar. Een actueel overzicht van de ruimtelijke spreiding van het beschermde bouwkundig erfgoed aan de kust en bijkomende informatie kan geconsulteerd worden op het [geoportaal Onroerend Erfgoed](#). Specifiek voor West-Vlaanderen is er het overzichtswerk 'Monumentaal West-Vlaanderen', dat in drie delen een geïllustreerd overzicht biedt van al de beschermde monumenten en landschappen in de provincie, op het ijkpunt 1 januari 2001. Vooral in boekdeel III, gepubliceerd in 2005, komt het kustgebied aan bod ([Cornilly 2005](#)).

Voor bepaalde groepen van het bouwkundig erfgoed bestaan er ook thematische overzichtspublicaties, bv. voor vuurtorens ([Warzée 1999](#)), militair erfgoed aan de kust uit WO I ([Deseyne 2007, Vernier 2012](#)), de Atlantikwall ([Philippart et al. 2004, Philippart 2014](#)), toeristisch erfgoed ([Cornilly 2006](#)) en moderne architectuur ([Cornilly 2007](#)), die weliswaar slechts een bloemlezing geven.

Meer en meer wordt in het kader van de erfgoedzorg ook het industrieel archeologisch erfgoed in rekening gebracht. Dit industrieel erfgoed bevat o.a. een aantal typisch maritieme componenten zoals scheepswerven, haveninfrastructuur, dokken en droogdokken, en visverwerkende bedrijven ([Onderzoeksbalans – Bouwkundig erfgoed, Onderzoeksbalans – Industrieel Erfgoed](#)). Zo zijn bijvoorbeeld in Oostende de 'nieuwe handelsdokken' (Houtdok, Zwaardok en Vlotdok) opgenomen als vastgesteld bouwkundig erfgoed ([inventaris](#)). Door de maritieme ligging kon Vlaanderen tot ver in de 20^e eeuw beroep doen op een vrij groot aantal scheepswerven die zowel houten als metalen vaartuigen voor binnen-, kust- en zeevaart bouwden. Het onderzoek naar het industrieel erfgoed van de scheepsbouw in Vlaanderen blijft echter beperkt tot enkele gevalstudies, zoals voor de scheepswerven Van Praet en Van Damme in Baasrode ([Segers 1994](#)), en een eerste belangrijk overzicht van de aan visserij gebonden scheepswerven door [Desnerck en Desnerck \(1974\)](#) en [Desnerck en Desnerck \(1976\)](#). Pionierswerk met betrekking tot de haven van Antwerpen werd verricht door Albert Himler (zie bv. [Himler en Moorthamers 1982, Asaert et al. 1993 en Himler 1993](#)). Recent kregen de havenkranen van Antwerpen de nodige aandacht ([Vrelust et al. 2014, Moermans, Van Dijck en Vrelust 2015, Van Schoors 2018](#)). De andere Vlaamse havens werden in veel mindere mate

of minder genuanceerd bestudeerd. Ook het industrieel erfgoed gekoppeld aan de zeevisserij (visverwerkende bedrijven) werd tot op heden weinig onderzocht noch in kaart gebracht. Informatie over de geschiedenis van visrokerijen en -drogerijen in West-Vlaanderen voor de periode 1850-1950 is wel beschikbaar (bv. [De Clerck 2006](#), [De Clerck 2007](#)). Een overzicht van de historiek van de Belgische oesterkweek wordt gegeven in [Polk \(2002\)](#), [Halewyck en Hostyn \(1978\)](#), [Pirlet \(2012\)](#), [Steevens en Van Moerbeke \(2015\)](#) en [Pirlet \(2016\)](#) alsook op deze [website](#) (zie ook thema **Mariene aquacultuur**).

9.1.4 Landschappen met erfgoedwaarde²

Het kustlandschap tot aan de grens met de Pleistocene zandstreek, is bij uitstek een door mensenhanden gerealiseerd landschap. Zonder bedijking en ontwatering zou dit gebied er volledig anders uitzien. De menselijke impact is dus zeer groot, ook al zien sommige gebieden, zoals de Grote Keignaert te Zandvoorde, er ogenschijnlijk natuurlijk uit ([Cornilly 2005](#)). De beschermde landschappen in het kustgebied omvatten heel uiteenlopende gebieden gaande van; krekengebieden (Lapscheure, Grote Keignaert in Zandvoorde), komgrondengebieden (Lampernisse), duinengebieden (Westhoekduinen, Houtsaegerduinen in De Panne, Cabour in Adinkerke), getijdengebieden (Zwin en IJzermonding), heidegebieden (Westende), overgangengebieden (Zwinbosjes, Duinenweg/Duinenstraat o.a. in Raversijde) tot specifieke en integraal door de mens gerealiseerde gebieden, zoals de Moeren (tussen Veurne en Duinkerke op de Frans-Belgisch grens).

Het landschappelijk erfgoed wordt bijgehouden in de wetenschappelijke inventaris [landschapsatlas](#) en kan doorzocht worden op de [inventariswebsite](#) via het [geoportaal Onroerend Erfgoed](#). Een overzicht van de beschermde landschappen in West-Vlaanderen, op het ijkpunt 1 januari 2001, kan gevonden worden in 'Monumentaal West-Vlaanderen' ([Cornilly 2005](#)). De situatie na 1 januari 2001 wordt bijgehouden in de landschapsatlas, het [geoportaal Onroerend Erfgoed](#) en via de website [Monumentenwacht Vlaanderen](#).

9.1.5 Roerend en immaterieel erfgoed³

9.1.5.1 Roerend erfgoed

Onder roerend erfgoed verstaat men historisch waardevolle materiële objecten die meestal terug te vinden zijn in museale collecties, archieven of erfgoedbibliotheken. Musea focussen zich bij hun verzamelbeleid op een bepaald thema. Er zijn musea die zich toespitsen op het historisch verhaal van een stad, regio of land, maar ook musea die zich toeleggen op het verzamelen van kunst, techniek of alledaagse voorwerpen.

- Een overzicht van de musea aan de kust is te vinden op de website van [Uit in Vlaanderen](#). Er zijn een twintigtal musea gevestigd in de kustzone⁴, enkele daarvan spitsen zich specifiek toe op de kust (zie [www.erfgoedinzicht.be](#) voor de digitale ontsluiting van de collectie van deze musea);
- Aan de kust zijn tevens verschillende bibliotheken gevestigd. Sommige daarvan hebben publicaties met historische waarde in hun collectie. Een overzicht van deze collecties is te vinden via de [collectiewijzer](#) van de Vlaamse erfgoedbibliotheek. De [bibliotheek van het VLIZ](#) verzamelt en ontsluit werken over de kust en de zee. De [bibliotheek en het documentatiecentrum van het NAVIGO⁵-museum](#) verzamelt werken over de geschiedenis van de visserij in de breedste zin.

Daarnaast zijn de archieven van de verschillende bestuursniveaus vaak belangrijke bronnen voor roerend erfgoed:

- In de [Archiefbank](#) bevinden zich overzichten van private archieven die van belang zijn voor maritiem erfgoed (bv. van de Vrije Visserij scholen);
- Het Belgisch rijksarchief bewaart heel wat informatie met betrekking tot de kustgemeenten en kan geraadpleegd worden via een online [databank](#);
- Ook de Provincie West-Vlaanderen beschikt over een eigen archief met databank, [Probat](#), waar naast het provinciaal archief, ook verschillende gemeentearchieven kunnen worden doorzocht (bv. De Haan, Koksijde, Middelkerke, Blankenberge). Het stadsarchief van Oostende heeft een eigen [website](#). Daarnaast moeten ook de verschillende beeldbanken worden vermeld voor hun rol bij de ontsluiting van historisch

² Het onderzoek naar de genese en betekenis van het maritieme landschap (verdrongen paleo-landschappen) is opgenomen bij maritieme archeologie.

³ Het onderzoek naar prehistorisch erfgoed wordt opgenomen bij maritieme archeologie.

⁴ Hierbij moet vermeld worden dat bepaalde actoren (musea, bibliotheken, archieven, etc.) die niet in de kustzone gelegen zijn, eveneens interessante collecties m.b.t. maritiem en kustgebonden erfgoed bezitten.

⁵ Wegens museumsluiting en verbouwingen van het NAVIGO-museum zal deze pas in 2023 weer beschikbaar zijn.

beeldmateriaal. De [provinciale beeldbank](#) bevat foto's van heel wat kustgemeenten. De gemeenten De Panne, Koksijde en Nieuwpoort zijn aangesloten bij de beeldbank [Westhoek verbeeldt](#). De [beeldbank Kusterfgoed](#) verzamelt in eerste instantie de erfgoedcollecties van en over de gemeenten Middelkerke, Oostende, Bredene, De Haan en Blankenberge, en richt zich daarnaast ook op de collecties die zich bij de lokale erfgoedspelers en particulieren bevinden.

Het initiatief [Een eeuw visserij in België](#) van het VLIZ verzamelt historische gegevens over onder meer; de aanvoer, besomming en wetgeving van de Belgische visserij (zie ook thema [Visserij](#); [Lescrauwaet 2013](#)). In 2018 werd een referentiewerk over de kernaspecten van het ruimere visserijbedrijf gedurende 500 jaar Vlaamse zeevisserij gepubliceerd ([Lescrauwaet et al. 2018](#)). Dit werk is gebaseerd op archief-, data- en literatuuronderzoek, en de informatie wordt aangeboden via het centrale online platform [Historiek van de Belgische zeevisserij](#). In samenwerking met nationale en internationale partners heeft VLIZ het project [Gekaapte Brieven uit de Prize Papers Collectie](#) opgestart, waarbij documenten van schepen gekaapt door de Britse Admiraliteit van eind 17^e tot begin 19e eeuw gevaloriseerd worden in een Vlaamse context ([Pannier en De Winter 2020](#)). Hierbij ligt de focus op de Spaanse Successieoorlog (1702-1714) en de sociaal-culturele context van de kapergemeenschappen van Oostende en Duinkerke. In 2020 is het boek [Gekaapte brieven](#) verschenen, een privé-initiatief over de brieven die Oostendse zeelui en kapers in het jaar 1664 naar huis schreven, maar nooit aangekomen zijn. Tot slot bewaren ook de lokale heemkundige kringen heel wat interessant materiaal. Sinds 2019 is Heemkunde Vlaanderen opgenomen onder [Histories](#), een Vlaamse organisatie voor erfgoed gesubsidieerd door de Vlaamse overheid. Momenteel wordt als uitbreiding op de [Bibliografie van de Geschiedenis van Oostende](#), een Bibliografie over de geschiedenis van de Middenkust samengesteld door UGent, cel Kusterfgoed en het VLIZ. De [bibliografie](#) zal digitaal consulteerbaar zijn en werken omvatten over de geschiedenis van Middelkerke, Oostende, Bredene, De Haan en Blankenberge.

9.1.5.2 Immaterieel cultureel erfgoed

Immaterieel cultureel erfgoed staat voor gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken die een groep mensen overerfd en die historisch gegroeid zijn, dus kortweg voor levende tradities die nog steeds verder gezet worden. Dialecten, stoeten of ambachten zijn maar enkele voorbeelden van immaterieel erfgoed. In deze context lanceerde de Vlaamse overheid het digitale [Platform voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen](#). Het zijn verenigingen of individuen zelf die een aanvraag indienen om op de inventaris te komen. Opgenomen zijn in de Vlaamse inventaris, is een voorwaarde om te kunnen meedingen naar UNESCO-erkenning. Enkele voorbeelden van immaterieel erfgoed aan de kust zijn de garnaalvisserij te paard in Oostduinkerke (in 2013 erkend door UNESCO als immaterieel erfgoed) en het carnaval in Blankenberge.

Typisch kustgebonden immaterieel erfgoed staat momenteel onder druk door verschillende factoren. Zo staat, net als de visserijsector, ook het visserijerfgoed onder druk. De stijgende brandstofprijzen, toenemende regelgeving en dalende vangsten zorgen ervoor dat heel wat vissers zich beroepsmatig heroriënteren. Hierdoor heeft het immaterieel en roerend erfgoed met betrekking tot de visserij een steeds kleinere voedingsbodem. Het [NAVIGO-museum](#) verzamelt alles met betrekking tot de visserij en haar geschiedenis, maar er zijn ook andere initiatieven, zoals mondelinge geschiedenisprojecten ([Rappé 2008](#), [Strubbe 2011](#)) die zich inzetten voor de bewaring van dit erfgoed. Ook [Sincfala](#), het museum van de Zwinstreek, behandelt niet enkel 2.000 jaar geschiedenis van het volksleven in de Zwinstreek, maar biedt ook een visserijcollectie aan over de Heistse vissers en hun familie. erfgoedcel Kusterfgoed beschikt tenslotte over een [verhalenarchief](#) in de context van kustgebonden thema's (zoals billenkarren, strandbloemen, landbouw, eetgewoonten op het strand, het campingleven).

9.2 Beleidscontext

Op internationaal vlak wordt het beleid met betrekking tot cultureel erfgoed in de eerste plaats bepaald door de *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* (UNESCO). Belangrijke wettelijke instrumenten zijn hierbij het [Verdrag inzake de Bescherming van het Cultureel en Natuurlijk Erfgoed in de Wereld](#) (1972), specifiek voor maritiem en kustgebonden erfgoed het [Verdrag ter Bescherming van Cultureel Erfgoed onder Water](#) (2001) en de [Conventie betreffende de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed](#) (2003) (zie website [UNESCO](#) voor een volledig overzicht van wettelijke instrumenten). Een [UNESCO-databank](#) ontsluit verder heel wat nationale wetten met betrekking tot cultureel en natuurlijk erfgoed. De Internationale Raad voor Monumenten en Landschappen (ICOMOS) is een niet-gouvernementele internationale organisatie die zich inzet voor het behoud van monumenten en sites en die nauw samenwerkt met en ook fungeert als adviesorgaan voor UNESCO. ICOMOS bestaat uit een internationaal comité, nationale comités en wetenschappelijke comités. Voor het onderwatererfgoed bestaat er een actief internationaal wetenschappelijk comité, namelijk het *International Committee on the Underwater Cultural Heritage* (ICUCH), dat de promotie van de conventie van 2001 als één van

zijn basistaken heeft. Daarnaast is België ook betrokken als lid van de adviesraad bij de organisatie [European Maritime Heritage](#).

Het belangrijkste wetgevende kader voor activiteiten op zee is het VN-zeerechtverdrag ([UNCLOS 1982](#)). In dit haast mondiaal geratificeerd verdrag werden ook twee bepalingen omtrent erfgoed opgenomen. Het UNESCO-Verdrag ter Bescherming van Cultureel Erfgoed Onder Water heeft de bedoeling om UNCLOS verder aan te vullen, werkbaar te maken en te specificeren wat betreft cultureel erfgoed onder water.

Op Europees niveau wordt het beleid omtrent cultureel erfgoed onder meer uitgewerkt door het Directoraat-Generaal Educatie en Cultuur ([DG EAC](#)) van de EC, dat ook onroerend erfgoed (landschappen, bouwkundig erfgoed en archeologisch erfgoed) als onderdeel van het cultureel erfgoed beschouwt. De EC stelde een Europese culturele agenda voor om daarmee in te spelen op de uitdagingen van de mondialisering en de samenwerking binnen de EU te intensiveren (COM (2007) 242, COM (2010) 390). Ook met het onderschrijven van de [Agenda van Rome](#) (25 maart 2017) belooft de EU toe te werken naar een sociaal Europa, een unie die het gemeenschappelijke culturele erfgoed bewaart (COM (2017) 206). Op initiatief van de EC was 2018 het [Europees jaar van het cultureel erfgoed](#) waarin intensief samengewerkt wordt met grote Europese erfgoedorganisaties, zoals Europa Nostra en Nemo. Daarnaast speelt vooral de [Raad van Europa \(diversiteit van culturen, kunst en cultureel erfgoed\)](#) een zeer belangrijke rol met erfgoedverdragen als de [Conventie van Granada](#) (Overeenkomst inzake het behoud van het architectonische erfgoed van Europa; 1985), [Conventie van Valletta](#) (Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed - herzien; 1992), [Conventie van Firenze](#) (Europees landschapsverdrag; 2000), en de [Kaderconventie van Faro](#) (Kaderconventie over de Waarde van Cultureel Erfgoed voor de Samenleving; 2005) (zie website [Culture and Cultural Heritage](#) voor een overzicht van de Europese wetgeving cultureel erfgoed). Het Europese Erfgoed Netwerk ([HEREIN](#)) is een permanent informatiesysteem dat overheidsinstellingen van de lidstaten die verantwoordelijk zijn voor cultureel erfgoed (met een focus op het architecturale en archeologische erfgoed) samenbrengt onder de paraplu van de Raad van Europa. Het HEREIN-netwerk geeft eveneens een overzicht van het erfgoedbeleid in de lidstaten.

In België valt de bevoegdheid voor onroerend cultureel erfgoed onder de gewesten. Voor roerend en immaterieel cultureel erfgoed valt die onder de gemeenschappen. Archeologisch erfgoed in het deel van de Noordzee onder Belgisch toezicht is een federale (rest)bevoegdheid. In dit kader werd de wet van 4 april 2014 betreffende de bescherming van het cultureel erfgoed onder water (de zgn. 'OCE⁶-wet') en het bijhorende KB opgeheven door de nieuwe wet van 23 april 2021.

- Deze wet implementeert in belangrijke mate de bepalingen van het UNESCO-Verdrag ter Bescherming van Cultureel Erfgoed Onder Water. Volgens de OCE-wet moesten alle vondsten op zee gemeld worden aan de gouverneur van West-Vlaanderen. Deze fungeert als 'ontvanger van het cultureel erfgoed onder water' en is niet enkel verantwoordelijk voor de registratie en het bekend maken van vondsten, maar bezorgt ook advies aan de bevoegde staatssecretaris/minister voor de Noordzee m.b.t. de mogelijke erfgoedstatus van een vondst. Onder de nieuwe wet van 23 april 2021 zal een samenwerkingsakkoord opgesteld worden met betrekking tot de vondsten;
- Op 21 september 2016 werd een KB aangenomen dat maatregelen oplegt m.b.t. in situ beschermd onderwatererfgoed en werden er verscheidene ministeriële besluiten (MB's) aangenomen ter bescherming van het culturele erfgoed onder water, waarin onder meer individuele maatregelen ter bescherming van negen van de 11 reeds erkende wraksites in het BNZ zijn opgenomen (zie [uitvoeringsmaatregelen van de wet van 4 april 2014](#), zie verder **9.3.1 Maritieme archeologie**). Voor de scheepswraksites [HMS Wakeful](#) en de UB-29 waren deze maatregelen niet nodig omwille van de locatie in een vaargeul. Deze sites zijn bijgevolg indirect beschermd. De wet van 23 april 2021 zorgt voor de verdere afbakening van het toepassingsgebied voor cultureel erfgoed onder water (bv. inclusief de paleontologische context) ([Van Quickenborne 2020](#)). Wrakken die meer dan honderd jaar onder water liggen zullen bijgevolg automatisch beschouwd worden als erfgoed onder water, en op basis van een onderzoeksrapport kan de minister voor de Noordzee bepalen of andere wrakken hier ook voor in aanmerking komen en de eventuele bescherming in situ. Bij goedkeuring van de wet impliceerde dit dat volgens een eerste inventarisatie 54 wrakken het statuut van cultureel erfgoed onder water toegekend kregen, waarvan dan een selectie kan beschermd worden ([Demerre et al. 2020](#)).

In het kader van het [SeArch](#)-project over archeologisch erfgoed in de Noordzee werd de internationale en Europese regelgeving die van toepassing is op onderwater cultureel erfgoed, alsook de huidige wettelijke situatie in België met betrekking tot dit erfgoed, onder de loep genomen ([Maes en Derudder 2014](#), [Derudder en Maes 2014](#), [Missiaen et al. 2016](#), [Missiaen et al. 2017](#)). Daarnaast werd een *best practice* brochure ontwikkeld met

⁶OCE – onderwater cultureel erfgoed.

aanbevelingen over hoe het onderwatererfgoed optimaal mee te nemen in de planning en uitvoering van werken op zee, alsook diverse protocollen voor het melden van archeologische vondsten (alles valt te downloaden via www.sea-arch.be/resultaten).

De [beleidsnota onroerend erfgoed \(2019-2024\)](#) en de [beleidsnota cultuur \(2019-2024\)](#) bevatten de krachtlijnen van het erfgoed- en cultuurbeleid in Vlaanderen, die geconcretiseerd en geprioriteerd worden in jaarlijkse beleidsbrieven. In Vlaanderen vallen de bevoegdheden voor onroerend, roerend en immaterieel erfgoed onder verschillende instanties:

- Het [Agenschap Onroerend Erfgoed](#) maakt deel uit van het Beleidsdomein Omgeving (OMG), en staat zowel in voor de beleidsvoorbereiding en -evaluatie als voor de beleidsuitvoering (beleidsgericht wetenschappelijk onderzoek, inventarisatie, bescherming, ondersteuning van het beheer en communicatie) inzake onroerend erfgoed (zie ook [Brochure Onroerend Erfgoed – Samen de zorg voor onroerend erfgoed vanzelfsprekend maken 2017](#)). Het agentschap voert deze taken sinds 1 januari 2013 op een geïntegreerde manier uit. De afdeling [Handhaving](#) van het Departement Omgeving ziet toe op de naleving van de reglementering en voert de handhaving uit;
- Het beleidsdomein Cultuur, Jeugd, Sport en Media (CJSM) staat in voor het beleid op het vlak van roerend en immaterieel erfgoed. Binnen het departement bestaat een aparte [website](#) inzake de uitvoering van het beleid op vlak van dit erfgoed. De officiële [Inventaris Vlaanderen van het Immaterieel Cultureel Erfgoed](#) wordt beheerd door de Vlaamse overheid in samenwerking met Werkplaats Immaterieel Erfgoed (WIE) met als doel het immaterieel erfgoed in Vlaanderen in de kijker te zetten. Het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed (FARO) vervult een intermediaire rol tussen het cultureel-erfgoedveld (roerend en immaterieel erfgoed) en de overheid, ondersteunt de cultureelerfgoedorganisaties, beheerders van cultureel erfgoed, en erfgoedgemeenschappen. Daarnaast ondersteunt en verenigt [Herita vzw](#) iedereen die betrokken is bij erfgoed. Verder beheert deze vereniging een aantal erfgoedsites en verzorgt het erfgoedactiviteiten zoals [Open Monumentendag](#).

Op Vlaams niveau bestaan er enkele belangrijke wetgevende documenten en conceptnota's inzake het erfgoed- en cultuurbeleid:

- Sinds 1 januari 2015 is een Onroenderfgoeddecreet van kracht (zie [Brochure Onroerend Erfgoed – De Regelgeving 2014](#), [Brochure Onroerend Erfgoed – Een toelichting 2014](#)) dat drie voorgaande decreten (Monumentendecreet van 1976, Archeologiedecreet van 1993 en Landschapsdecreet van 1996) en de wet op het behoud van monumenten en landschappen (1931) vervangt. Al het maritiem onroerend erfgoed aanwezig in het kustgebied, inclusief op het strand tot aan de gemiddelde laaglaagwaterlijn bij springtij, is dus gevat door dit decreet van 2015. Op 14 juli 2017 keurde de Vlaamse Regering de conceptnota 'aanpassing Onroenderfgoeddecreet' goed, waarna het [Wijzigingsdecreet](#) op 4 juli 2018 goedgekeurd werd. De wijzigingen omvatten o.a. de aanpassing van de beschermingsprocedure en de nieuwe verplaatsingsprocedure. De inwerkingtreding van het besluit verloopt in fasen, vanaf 1 januari 2019 tot 1 januari 2022;
- Andere belangrijke wetgevende documenten op Vlaams niveau zijn het Topstukkendecreet (decreet van 24 januari 2003, bescherming cultureel erfgoed omwille van zijn bijzondere waarde in Vlaanderen), het decreet van 29 maart 2002 tot bescherming van het varend erfgoed ([Provincie West-Vlaanderen 2008](#)) en het Cultureel Erfgoeddecreet (decreet van 6 juli 2012 en de herziening van 24 februari 2017, houdende het Vlaams cultureel-erfgoedbeleid);
- Op 9 mei 2014 werd een herziening van het Varenderfgoeddecreet bekrachtigd door de Vlaamse Regering. Het herziene decreet trad in werking met het uitvoeringsbesluit van 27 november 2015 (zie ook [Brochure Onroerend Erfgoed – Varend Erfgoed in Vlaanderen](#)). In het [Besluit van de Vlaamse Regering van 14 december 2018](#) werden enkele wijzigingen opgenomen van het Varenderfgoedbesluit.

De Vlaamse overheid zette al in 2008 het depotbeleid op de agenda door het regionaal depotbeleid toe te wijzen aan de vijf provincies en de Vlaamse Gemeenschapscommissie. Sinds 1 januari 2018 zet de Vlaamse overheid, en niet langer de provincies, de bakens van het regionaal depotbeleid uit (zie verder **9.5.5 Roerend en immaterieel erfgoed**; website FARO [erfgoedwijzer](#)).

In 2015 werd de erfgoedcel [Kusterfgoed](#) opgericht waarbij vijf kustgemeenten (Middelkerke, Oostende, Bredene, De Haan en Blankenberge) samenwerken rond roerend en immaterieel erfgoed aan de kust.

9.3 Ruimtegebruik

9.3.1 Maritiem archeologisch erfgoed

De geografische positie van het maritiem erfgoed in mariene gebieden wordt bijgehouden in een aantal databanken. Deze spelen eveneens een belangrijke rol in de besluitvorming op het vlak van beleid en het beheer. Bij drie Europese onderzoeksprojecten was er ook betrokkenheid vanuit Vlaanderen: het project *Archeologische Atlas van de 2 Zeeën* (waarin het maritiem archeologisch erfgoed in Frankrijk, Engeland en België grensoverschrijdend in kaart werd gebracht) en het *MACHU*-project (*Managing Cultural Heritage Underwater*) waarin een geografisch informatie systeem (GIS) werd opgezet met de positie van onderwater cultureel erfgoed uit Europese zeeën. In het *North Sea wrecks*-project wordt de samenwerking en de kennisbasis versterkt inzake de locatie van wrakken, munitie en verloren gegane materialen en afval, waarbij maritieme erfgoedsites in kaart gebracht worden in het Noordzeegebied. Wat het BNZ betreft, zijn er drie databanken die gestructureerd informatie aanbieden: www.maritieme-archeologie.be, [wrakken.databank](http://wrakken.databank.be) (en [digitale kaart](http://digitalekaart.be)), en www.wrecksite.eu.

Wat maritiem erfgoed in de Noordzee betreft, is het niet voor de hand liggend om specifieke ruimte op zee voor dit doel te gaan reserveren zoals voor de andere gebruiksfuncties het geval is. Erfgoed is immers potentieel overal aanwezig. Veeleer lijkt het aangewezen om in te spelen op de bestaande beschermende maatregelen voor onder meer natuur om ook een representatief staal van het onderwatererfgoed in situ te bewaren en te beschermen. Het is hierbij de bedoeling dat wanneer onderwatererfgoed om dwingende redenen toch moet verdwijnen, het dan de gepaste zorgen krijgt en niet ongecontroleerd verdwijnt. De locatie van erfgoed in het BNZ dat beschermd wordt door de wet van 23 april 2021 wordt bijgehouden in een register (www.vondsteninzee.be).

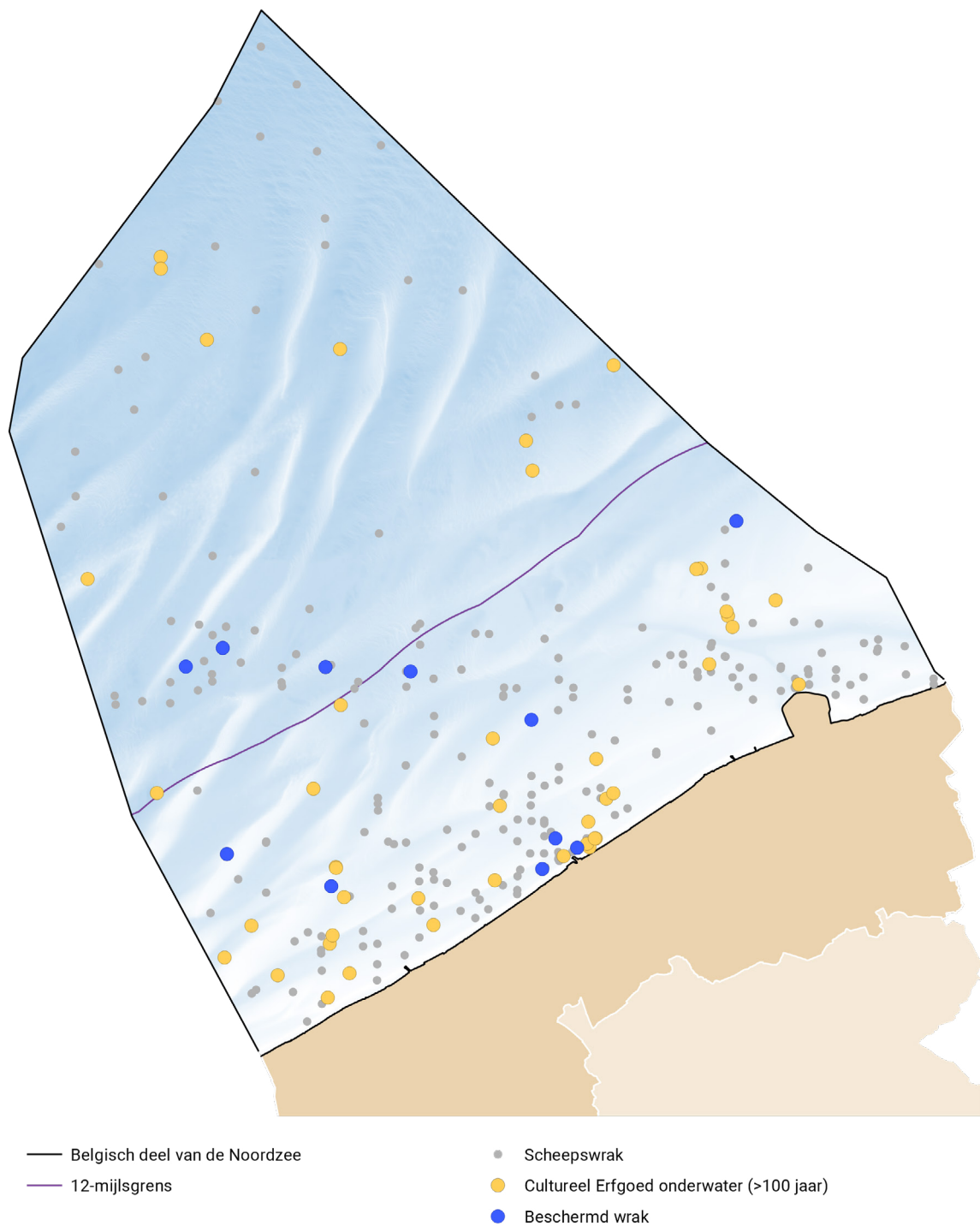
Sinds 2014 krijgt cultureel erfgoed onderwater wel degelijk een ruimtelijke vertaling door de recente erkenning en bescherming van acht scheepswraksites (het lichtschip *West-Hinder*, de *HMS Wakeful*, een 19^e eeuwse houten zeilschip dat verging voor de kust van Oostende, het VOC schip 't *Vliegend Hart*, de *SS Kilmore*, de WOI-duikboot *U-11*, de *HMS Brilliant* en de wraksite op de *Buiten Ratel Zandbank*), en met het MB van 6 april 2018 werden nog drie scheepswraksites erkend en beschermd (de Franse torpedojager *Torpilleur Branlebas*, de houten kanonneerboot *H.M. Motor Launch 561*, en de Duitse onderzeeër *UB-29*) (figuur 1, tabel 1). De wet van 23 april 2021 zorgt ervoor dat 54 wrakken die al minstens 100 jaar onder water liggen automatisch het statuut van cultureel erfgoed onder water krijgen, en bijgevolg in situ beschermd kunnen worden (*FOD Volksgezondheid, Demerre et al. 2020*).

In bijlage bij het KB van 20 maart 2014 tot vaststelling van het marien ruimtelijk plan (MRP 2014-2020) wordt het culturele en ecologische belang van de meer dan 215 (scheeps)wrakken die het BNZ 'rijk' is, erkend (*Maes en Seys 2014*). In het huidige marien ruimtelijk plan (MRP 2020-2026, KB van 22 mei 2019, zie ook *Verhalle en Van de Velde 2020*) vormt het respect voor het onderwater cultureel erfgoed in het BNZ opnieuw een belangrijke doelstelling, waarbij:

- Het meest waardevolle cultureel erfgoed onder water in situ beschermd wordt volgens de wettelijke procedure;
- De zones met beschermingsmaatregelen voor de erkende scheepswraksites opgenomen zijn;
- Gepaste mitigerende maatregelen worden genomen indien cultureel erfgoed bedreigd zou worden door menselijke activiteiten;
- Wrakken ingeschakeld worden in het kader van natuurbescherming.

Tabel 1. De individuele beschermingsmaatregelen voor de 11 erkende scheepswraksites.

Scheepswraksite	Individuele beschermingsmaatregelen	Scheepswraksite	Individuele beschermingsmaatregelen
West-Hinder	Verbod op: lijnvissen, ankeren en dreggen, vissen met sleepnetten	HMS Brilliant	Verbod op: lijnvissen, ankeren en dreggen
HMS Wakeful	Indirect (geen individuele beschermingsmaatregelen)	Buiten Ratel Zandbank	Verbod op: ankeren en dreggen
zeilschip (kust van Oostende)	Verbod op: ankeren en dreggen	Torpilleur Branlebas	Verbod op: vissen met sleepnetten
't Vliegend Hart	Verbod op: ankeren en dreggen	H.M. Motor Launch 561	Verbod op: vissen met sleepnetten
SS Kilmore,	Verbod op: lijnvissen, ankeren en dreggen	UB-29	Indirect (geen individuele beschermingsmaatregelen)
U-11	Verbod op: lijnvissen, ankeren en dreggen; vissen met sleepnetten		

Figuur 1. Scheepswrakken in het BNZ (Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed, MB van 6 april 2018, FOD mobiliteit, [Kustportaal](#)).

9.3.2 Bouwkundig erfgoed aan de kust

Op het [geoportaal](#) van het Agentschap Onroerend Erfgoed wordt een overzicht geboden van de geografische situering van het bouwkundig erfgoed in het kustgebied. Via doorklikfuncties kan bijkomende informatie bekomen worden over de gelokaliseerde erfgoedelementen. Ook kustgemeenten, zoals Oostende, kunnen beschikken over een [Actieplan Bouwkundig Erfgoed](#) om het erfgoed te beschermen, bewaren, beheren en toekomstige ontwikkelingen te evalueren.

9.3.3 Landschappen met erfgoedwaarde

Op het [geoportaal](#) van het Agentschap Onroerend Erfgoed wordt een overzicht geboden van de geografische situering van de landschappen met erfgoedwaarde (zie ook de inventaris [Landschappelijk erfgoed](#) en de [Wetenschappelijke inventaris landschappelijk erfgoed](#)).

9.4 Maatschappelijk belang

Ondanks het feit dat het belang van erfgoed algemeen erkend wordt, zijn de economische betekenis van erfgoed, de baten en het maatschappelijk terugverdieneffect vaak onbekend. In de studie van [De Baerdemaeker et al. \(2011\)](#) wordt de sociaal-economische impact van het onroerend erfgoed (beleid) in Vlaanderen behandeld. De directe economische impact van onroerend erfgoed in Vlaanderen werd onderzocht door [Vanhoutte \(2019\)](#). Volgens een [Reputatieonderzoek \(2017\)](#) van Toerisme Vlaanderen wordt Vlaanderen vooral geassocieerd met erfgoed, kunst en kunstenaars, bier, chocolade en lekker eten en drinken. Verder wordt in het eindrapport van het [Cultural Heritage Counts for Europe](#)-project de waarde van het cultureel erfgoed en de impact op de Europese economie, cultuur, maatschappij en omgeving besproken. Over het algemeen worden marien en maritiem cultureel erfgoed ondergewaardeerd ([Pieters 2017](#)).

Voor de kustzone zijn in de eerste plaats de economische baten met betrekking tot het kusttoerisme bekend (zie ook thema **Toerisme en recreatie**). Volgens [De Baerdemaeker et al. \(2011\)](#) waren in 2009 189.229 (of 10%) van de hotelovernachtingen aan de kust gerelateerd aan de aanwezigheid van onroerend erfgoed. Samen met dagtoeristen en recreanten zou erfgoedtoerisme aan de kust dan goed zijn voor meer dan 2 miljoen bezoekers per jaar, waarbij de totale erfgoed-gerelateerde toeristische bestedingen bijna 60 miljoen euro bedragen. In het [Trendrapport Kust \(2018-2019\)](#) zijn cijfers beschikbaar over het aanbod aan culturele attracties aan de kust. Volgens [Maes et al. \(2005\)](#) (GAUFRE-project BELSPO) creëren ook de vele scheepswrakken in het BNZ een toeristische omzet.

Over de overige aspecten van het maatschappelijk belang van cultureel erfgoed in de kustzone is minder bekend en zijn enkel disparate cijfers en informatie beschikbaar:

- Volgens [Maelfait et al. \(2012\)](#) werd tussen 2008 en 2010 meer dan 4 miljoen euro uitgetrokken voor de premies van de Vlaamse overheid voor restauratie en onderhoud van onroerend erfgoed in de kustzone;
- De nabijheid van onroerend erfgoed zorgt voor een aangename woonomgeving en beïnvloedt hierdoor de waarde van woningen. In De Panne, waar 44% van de gemeentelijke oppervlakte beschermd is (in deze variabele weegt vooral het landschappelijk erfgoed door t.o.v. het bouwkundig erfgoed), zou een woning bijna 21.000 euro meerwaarde toebedeeld krijgen. In Knokke-Heist is dat 17% en krijgt een woning ongeveer 8.300 euro meerwaarde ([De Baerdemaeker et al. 2011](#));
- In een aantal historische scheepswerven worden projecten rond sociale tewerkstelling uitgewerkt;
- Musea worden ook ingeschakeld in het onderwijs. Er zijn echter geen gegevens beschikbaar met betrekking tot de impact hiervan. Daarnaast werken ook lokale heemkringen, erfgoedorganisaties of particulieren sporadisch samen met de scholen;
- Het maatschappelijk belang van erfgoed en het sociale aspect van vrijwilligerswerk uiten zich via de vele vrijwilligers die actief zijn in diverse heemkringen, erfgoedorganisaties, musea en andere gesubsidieerde organisaties (zoals [Kusterfgoed](#)).

9.5 Duurzaam gebruik en beheer

9.5.1 Maritiem archeologisch erfgoed

Vroeger werd slechts minimaal rekening gehouden met het onderwatererfgoed, vooral vanwege de onbekendheid ervan. In 2014 kwam er echter een wet in voege die de bescherming van het cultureel erfgoed onder water regelt (wet van 4 april 2014). Deze wet stelde een meldingsplicht in voor vondsten in het BNZ waarvan de ontdekker kan vermoeden dat het om cultureel erfgoed gaat. Vondsten in de territoriale zee, de exclusieve economische zone of op het continentaal plat moeten gemeld worden aan de gouverneur van West-Vlaanderen via de website [www.vondsteninzee.be](#), waar ze vervolgens worden opgenomen in een register (zie ook de in het SeArch-project opgestelde protocollen: [Van Haelst et al. 2016a, 2016c](#)). Archeologische vondsten op het strand dienen gemeld te worden aan het [Agentschap Onroerend Erfgoed](#) (zie ook [Van Haelst et al. 2016b](#), [De Blauwe 2017](#)). Onder de nieuwe wet van 23 april 2021 zal een samenwerkingsakkoord opgesteld worden met betrekking tot de vondsten. Eind 2016 werden op basis van de wet van 4 april 2014, vijf nieuwe scheepswrakken in de Noordzee als cultureel

erfgoed erkend. Met het MB van 6 april 2018 werden nogmaals drie wrakken erkend, wat ervoor zorgt dat er in totaal 11 wrakken erkend zijn (bv. het zeilschip op de Buiten Ratel, de HMS Briljant, het lichtschip West-Hinder en de Torpilleur Branlebas). Ondertussen gelden voor deze 11 erfgoedsites ook beschermende maatregelen (al dan niet indirect voor HMS Wakeful en de UB-29). Het scheepswrak 'Westhinder' werd in opdracht van de federale overheid volledig opgekuist (2018-2019) (Devriese en Janssen 2021), waarbij 2 ton ijzer, 1 ton vislood en 1,5 ton visnetten en plastic afval verzameld werd. De wet van 23 april 2021 impliceert dat wrakken die meer dan honderd jaar onder water liggen automatisch beschouwd worden als erfgoed onder water, waarvan dan een selectie kan beschermd worden (Demerre et al. 2020).

Verder is ook de aanpassing van de wet met betrekking tot het mariene milieu in functie van mariene ruimtelijke planning op zee (wet van 20 januari 1999) van belang. In de [bijlage 1](#) van het MRP 2020-2026 komt ook het onderwatererfgoed ruim aan bod (Verhalle en Van de Velde 2020). Het is hierbij niet de bedoeling om voor archeologisch erfgoed specifieke bijkomende ruimteclaims (zoals voor andere gebruikersfuncties) te gaan leggen in de Noordzee, veeleer wordt bekeken hoe kan ingespeeld worden op reeds van kracht zijnde beschermende maatregelen om tot een meervoudig gebruik van bepaalde zones in zee te komen. Hieronder worden enkele praktijkvoorbeelden opgelijst:

- In het [Nemo Link](#)-project (zie ook thema **Energie (inclusief kabels en leidingen)**) dat tot doel heeft de transmissienetwerken van Groot-Brittannië en België met elkaar te verbinden, wordt gestreefd naar een maximale ontwijking van gekende of nieuw gedetecteerde [erfgoedsites](#) om het effect op het maritiem cultureel erfgoed tot een minimum te beperken. Kennis over de erfgoedsites en hun positie langsheen het kabeltracé zijn hiervoor van cruciaal belang;
- In de bedding van de Boven-Zeeschelde werden tijdens een geofysisch vooronderzoek (in het kader van het [Duurzaam Beheerplan](#)) locaties aangetroffen met mogelijks archeologische resten, waardoor een archeologisch onderzoek opgestart werd (Van Haelst et al. 2019);
- Voor de ontwikkeling van de nieuwe Prinses Elisabeth-zone voor offshore windenergie wordt vanuit de federale overheid proactief een archeologische (desktop)studie uitgevoerd;
- De paleolandschap-reconstructie van het kustgebied ter hoogte van Zeebrugge is een goed voorbeeld van hoe een economisch gedreven project ([project Kustvisie](#)) in synergie kan gebeuren met het onderzoek naar verdronken landschappen en onderwatererfgoed. De ruime media-aandacht voor de recente vondsten van fossiel botmateriaal in het 'Scheur' vlakbij Zeebrugge is een bewijs van de grote maatschappelijke relevantie (Van Haelst en Pieters 2018).

9.5.2 Varend erfgoed

Sinds 29 maart 2002 is er een decreet dat de bescherming van het varend erfgoed regelt (Van Dijck 2017). Dit Varenderfgoeddecreet werd gewijzigd op 9 mei 2014 en heeft samen met het bijhorend Varenderfgoedbesluit van 27 november 2015 als doelstelling om eigenaars en gebruikers van erfgoedvaartuigen te ondersteunen bij het in de vaart houden van hun vaartuigen. Ze kunnen voor hun vaartuig een beheerprogramma opstellen waarin voor de periode van meerdere jaren het onderhoud, de restauraties, een begroting en de openstelling van het vaartuig worden uitgewerkt (zie ook [Brochure Onroerend Erfgoed – Varend erfgoed in Vlaanderen 2016](#)). Op basis van een dergelijk programma kan aanspraak gemaakt worden op premies (onderhouds- en/of beheerspremie). Het varend erfgoedbeleid wordt uitgevoerd door het Agentschap Onroerend Erfgoed. Er werd een aparte vierde afdeling van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen opgericht voor adviezen aan de minister over het varend erfgoed. Op 1 januari 2015 werd deze commissie omgevormd tot de Vlaamse Commissie voor het Varend Erfgoed (VCVE). Om tot een verantwoord beschermingsbeleid te komen, werd een [inventaris](#) van het varend erfgoed aangelegd.

Begin 2021 waren reeds 32 vaartuigen in de kuststreek⁷ geïnventariseerd als varend erfgoed (zie [inventaris](#)). Daarvan werden zeven vaartuigen opgenomen als beschermd varend erfgoed en twee vaartuigen (het schoolschip Mercator en het visserschip OD1 Martha) als beschermd monument. Niet alle beschermde en geïnventariseerde vaartuigen hebben echter met de kust te maken. Ook andere sectoren zoals de binnenscheepvaart komen bij de beschermingen aan bod.

⁷ Ook vier vaartuigen die van belang zijn voor de kuststreek, maar elders in Vlaanderen gesitueerd zijn werden opgenomen (O.205 François Musin en de West-Hinder 3 in Antwerpen, de West-Hinder 1 in Kruike en de BOU8 Isabelle in Boekhoute, Assenede).

9.5.3 Bouwkundig erfgoed aan de kust

Door de steeds toenemende schaarste aan open ruimte aan de kust, komt het resterende erfgoed zowel in de kustgemeenten als in de hinterlandgemeenten steeds meer onder druk te staan (Maelfait et al. 2012). De bescherming van het onroerend erfgoed wordt geregeld door het Onroerenderfgoeddecreet (zie [Brochure Onroerend Erfgoed – De Regelgeving 2014](#), [Brochure Onroerend Erfgoed – Een toelichting 2014](#)), dat sinds 2015 van toepassing is. Sinds 2009 wordt het bouwkundig erfgoed uit de [inventaris](#) vastgesteld, waardoor die juridische gevolgen krijgt: slopen wordt minder evident (mits enkele uitzonderingen) en een functiewijziging wordt dan weer gemakkelijker, als die het behoud van de erfgoedwaarde ten goede komt (Maelfait et al. 2012). De beschermingsbesluiten met betrekking tot onroerend erfgoed kunnen opgezocht en nagelezen worden op volgende website: www.onroerenderfgoed.be/de-gevolgen-van-een-bescherming.

9.5.4 Landschappen met erfgoedwaarde

De schaarste aan open ruimte geldt vanzelfsprekend ook voor landschappen met erfgoedwaarde. Behalve de beschermde landschappen die naast een erfgoedwaarde meestal ook een grote natuurwaarde hebben, wordt momenteel vanuit de onroerend-erfgoedsector vooral ingezet op het instrument van de ankerplaatsen. Deze vormen, na de aanduiding door de Vlaamse minister bevoegd voor Onroerend Erfgoed, de insteek vanuit deze sector voor het overleg in het kader van AGNAS (afbakenen van de gebieden van de natuurlijke en agrarische structuur in het [Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen](#)). Een ankerplaats is een waardevol landschap met een geheel van erfgoedelementen (landschappelijk, bouwkundig, archeologisch, maritiem).

In het verleden konden deze ankerplaatsen een juridisch statuut verkrijgen bij de 'aanduiding'. Vanaf dan was de lokale overheid verplicht om er rekening mee te houden bij de opmaak van een Ruimtelijk Uitvoeringsplan (RUP) ([Landschappen: een kennismaking 2013](#)). Met het Onroerenderfgoeddecreet is zo'n 'aanduiding' niet meer mogelijk. Om het onroerend erfgoed te behouden, kunnen items uit de landschapsatlas wel vastgesteld worden. Ankerplaatsen kon je tot voor kort terugvinden in de beschermingsdatabank, maar vanaf heden zijn ze doorzoekbaar op de [inventariswebsite](#). Een vastgesteld inventarisitem kan door de gemeente, provincie of het Vlaamse Gewest in een RUP als basis gebruikt worden voor de afbakening van een erfgoedlandschap. [Ankerplaatsen](#) die onder de oude regelgeving werden 'aangeduid', zijn gelijkgesteld met een vastgesteld item uit de inventariswebsite en met een [onroerenderfgoedrichtplan](#).

9.5.5 Roerend en immaterieel erfgoed

De [topstukkenlijst](#) bevat enkele honderden stukken of (deel)collecties. Een aantal hiervan zijn gelinkt aan de kust. Het gaat voornamelijk om schilderijen van Ensor, Permeke en Spilliaert uit de collectie van Mu.Zee Oostende, het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen (KMSKA) en het Museum voor Schone Kunsten (MSK) Gent. Om erkend te worden als topstuk moet een object beantwoorden aan strenge selectiecriteria. Het moet zowel zeldzaam als onmisbaar zijn. Voor restauraties aan topstukken kunnen subsidies worden aangevraagd (Topstukkendecreet van 24 januari 2003).

Vanaf 1 januari 2018 staat de Vlaamse overheid zelf aan het roer inzake het regionaal depotbeleid ([De Langhe 2018](#)). Momenteel is de toewijzing van het depotbeleid aan de provincies niet ingetrokken, waardoor het voor de provincies niet expliciet verboden is om zelf depotbeleid te voeren. In West-Vlaanderen werd in 2017 besloten om geen depotwerking meer uit te voeren, maar wel de drie depotdossiers Ieper (Potyze), Kortrijk (Trezoor) en Brugge (Erfgoedfabriek) te ondersteunen. Het depotbeleid spitst zich sinds 2008 toe op twee lijnen en omvat zowel de registratie van het roerend erfgoed in bezit van musea, lokale erfgoedverenigingen en andere erfgoedbeheerders als het behoud en beheer van deze stukken. Om de musea en erfgoedverenigingen bij te staan bij de registratie van hun collectie werd de erfgoeddatabank www.erfgoedinzicht.be ontwikkeld.

De officiële [inventaris](#) van het immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen bevat momenteel 64 onderdelen, vier hiervan zijn specifiek voor de kust: het carnaval van Blankenberge, de Godelieve processie in Gistel, de garnaalvisserij te paard in Oostduinkerke, en sinds 2021 het verkopen van strandbloemen op het strand. De inventaris wordt opgesteld volgens het bottom-up principe. Organisaties of individuen moeten zelf een aanvraag indienen om een element van immaterieel cultureel erfgoed te laten opnemen in de inventaris. Elementen die in de inventaris zijn opgenomen, moeten tweejaarlijks een voortgangsrapport indienen (via de aanvrager) met informatie over de recent uitgevoerde en geplande activiteiten op het vlak van de borging van het element. Vooralsnog vergroot opname in de inventaris enkel de zichtbaarheid van het element. Een plaats op de inventaris geldt wel als voorwaarde om te kunnen worden opgenomen op de [UNESCO lijst voor immaterieel erfgoed](#).

Referentielijst wetgeving

Overzicht van de relevante regelgeving op internationaal ('Jaar A': jaar afsluiting; 'Jaar IWT': jaar inwerkingtreding), Europees, federaal en Vlaams niveau. Voor de geconsolideerde Europese beleidscontext wordt doorverwezen naar [Eurlex](#). De nationale regelgeving kan geraadpleegd worden via het [Belgisch Staatsblad](#) en de [Justel-databanken](#), de Vlaamse wetgeving kan geraadpleegd worden via [Codex Vlaanderen](#).

Internationale verdragen en overeenkomsten			
Afkorting	Titel	Jaar A	Jaar IWT
WHC	Verdrag inzake de bescherming van het cultureel en natuurlijk erfgoed in de wereld	1972	1996
UNCLOS	Verdrag van de Verenigde Naties inzake het recht van de zee (VN-Zeerechtverdrag)	1982	1994
UCH	Verdrag ter Bescherming van Cultureel Erfgoed onder Water	2001	2009
ICH	Conventie betreffende de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed	2003	2006

Europese wetgeving en beleidscontext			
Afkorting	Titel	Jaar A	Jaar IWT
Verdragen			
Conventie van Granada	Overeenkomst inzake het behoud van het architectonische erfgoed van Europa	1985	1987
Conventie van Valletta	Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed	1992	1995
Conventie van Firenze	Europees landschapsverdrag	2000	2004
Conventie van Faro	Kaderconventie over de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving	2005	2011

Belgische en Vlaamse wetgeving		
Afkorting	Titel	Dossiernummer
Decreten		
Decreet van 3 maart 1976	Decreet tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten	1976-03-03/30
Decreet van 30 juni 1993	Decreet houdende bescherming van het archeologisch patrimonium	1993-06-30/33
Decreet van 16 april 1996	Decreet betreffende de landschapszorg	1996-04-16/34
Decreet van 29 maart 2002	Decreet tot bescherming van varend erfgoed	2002-03-29/37
Decreet van 24 januari 2003	Decreet houdende bescherming van het roerend cultureel erfgoed van uitzonderlijk belang (Topstukkendecreet)	2003-01-24/40
Decreet van 16 juli 2010	Decreet houdende instemming met het verdrag ter bescherming van het cultureel erfgoed onder water, aangenomen in Parijs op 2 november 2001	2010-07-16/10
Decreet van 6 juli 2012	Decreet houdende het Vlaams cultureel-erfgoedbeleid (Erfgoeddecreet)	2012-07-06/31
Decreet van 12 juli 2013	Decreet betreffende het onroerend erfgoed (Onroerenderfgoeddecreet)	2013-07-12/44
Decreet van 24 februari 2017	Decreet houdende de ondersteuning van cultureelerfgoedwerking in Vlaanderen (Cultureelerfgoeddecreet)	2017-02-24/17
Koninklijke besluiten		
KB van 21 september 2016	Koninklijk besluit betreffende de reglementaire maatregelen ter bescherming van het cultureel erfgoed onder water	2016-09-21/12
KB van 22 mei 2019	Koninklijk besluit tot vaststelling van het marien ruimtelijk plan voor de periode 2020 tot 2026 in de Belgische zeegebieden	2019-05-22/23

Belgische en Vlaamse wetgeving (vervolg)		
Afkorting	Titel	Dossiernummer
KB van 30 juli 2021	Koninklijk besluit tot uitvoering van de wet van 23 april 2021 tot implementatie van het UNESCO verdrag van 2 november 2001 ter bescherming van het cultureel erfgoed onder water en de bescherming van waardevolle wrakken	2021-07-30/17
Ministeriële besluiten		
MB van 6 april 2018	Ministerieel besluit betreffende de erkenning van 3 scheepswrakken als cultureel erfgoed onder water	2018-04-06/01
MB van 14 mei 2020	Ministerieel besluit tot opheffing van het ministerieel besluit van 4 oktober 2016 betreffende individuele maatregelen ter bescherming van het cultureel erfgoed onder water	2020-05-14/18
Wetten		
Wet van 7 augustus 1931	Wet op het behoud van monumenten en landschappen	1931-08-07/30
Wet van 20 januari 1999	Wet ter bescherming van het mariene milieu [en ter organisatie van de mariene ruimtelijke planning] in de zeegebieden onder de rechtsbevoegdheid van België	1999-01-20/33
Wet van 23 april 2021	Wet tot implementatie van het UNESCO-verdrag van 2 november 2001 ter bescherming van het cultureel erfgoed onder water en de bescherming van waardevolle wrakken	2021-04-23/10